

بررسی و تحلیل هویت‌های زیست‌محیطی در جامعه ایرانی از دیدگاه تحلیل گفتمان انتقادی: یک مطالعه داده‌بنیاد سازه‌گرا

جواد نبی‌زاده مقدم^۱، رؤیا صدیق ضیابری^{۲*}، سید محمدرضا عادل^۳

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی همگانی، گروه زبان‌شناسی، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران

۲. استادیار زبان‌شناسی همگانی، گروه زبان‌شناسی، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران

۳. دانشیار زبان‌شناسی کاربردی، گروه زبان انگلیسی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران

پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۱۸

دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۰۷

A Critical Discourse Analysis of Ecological Identities in the Iranian Society: A Constructivist Grounded Study

Javad Nabizadeh Moghadam¹, Roya Sedigh Ziabari^{2*}, Seyyed Mohammad Reza Adel³

1. PhD Candidate in General Linguistics, Department of Linguistics, Shahroud Branch, Islamic Azad University, Shahroud, Iran

2. Assistant Professor of General Linguistics, Department of Linguistics, Shahroud Branch, Islamic Azad University, Shahroud, Iran

3. Associate Professor of Applied Linguistics, English Department, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

Received: 2020/02/26

Accepted: 2020/11/08

Abstract

Environmental issues are mainly the result of human behavior, so paying attention to the knowledge, attitude and real intentions of people about environmental issues and how to deal with them is very important in the study of environmental behaviors. The purpose of this study is to investigate Iranian students' ecological identity in light of critical discourse analysis. Inspired by the critical discourse analysis of Fairclough (2015) and the theory of Botkin and Keller (2011) as a theoretical framework, this study uses Charmaz' (2008) Constructivist Grounded Theory. The participants were 20 BA, MA and PhD EFL language learners from Hakim Sabzevari University. Using semi-structured interviews, the data were collected and participants' voices were recorded. Then, the data were coded based on the three levels of grounded methodology. The codification process resulted in 187 initial codes, 18 sub-codes, 6 important themes, and the final selective code of ecological identity. Based on the extracted constructs, namely the importance of environment, nature tourism, memories of nature, responsible behavior, environmental literacy and environment concerns, a model was proposed which corresponded with the principles of Botkin and Keller' theory.

Keywords: Environment, Ecological identity, Constructivist grounded method, Critical discourse analysis, Botkin & Keller's Theory.

چکیده

مسائل زیست‌محیطی عمدتاً پیامد رفتار انسان هستند؛ به طوری که در بررسی رفتارهای زیست‌محیطی توجه به دانش، نگرش و نیت عملی افراد از مسائل زیست‌محیطی و نحوه رویارویی با آنها از اهمیت زیادی برخوردار است. هدف تحقیق پیش‌رو و مسئله اساسی آن، بررسی هویت زیست‌محیطی از نظر دانشجویان ایرانی از دیدگاه تحلیل گفتمان انتقادی است. این تحقیق کیفی با الهام از تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف (۱۳۹۵) و نظریه بوتکین و کلر (۲۰۱۱) به عنوان چارچوب نظری، از نظریه داده‌بنیاد سازه‌گرای چارمز (۲۰۰۸) استفاده می‌کند. شرکت‌کنندگان شامل ۲۰ دانشجوی کارشناسی و تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) رشته زبان انگلیسی در دانشگاه حکیم سبزواری بودند. با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاری داده‌ها گردآوری و صدای شرکت‌کنندگان ضبط شد. سپس کدگذاری آنها بر اساس سه سطح کدگذاری روش داده‌بنیاد انجام گرفت. فرایند کدگذاری به ۱۸۷ کد اولیه، ۱۸ زیرکد، ۶ عنوان مهم و کد انتخابی نهایی یعنی هویت زیست‌محیطی منتهی شد. بر پایه سازه‌های استخراج‌شده، یعنی اهمیت محیط زیست، طبیعت‌گردی، خاطراتی از طبیعت، رفتار مسئولانه، سواد زیست‌محیطی و دغدغه محیط زیست، مدلی پیشنهاد شد که با اصول نظریه بوتکین و کلر همخوانی دارد.

کلیدواژه‌ها: محیط زیست، هویت زیست‌محیطی، روش داده‌بنیاد سازه‌گرا، تحلیل گفتمان انتقادی، نظریه بوتکین و کلر.

*Corresponding Author: Roya Sedigh Ziabari

* نویسنده مسئول: رؤیا صدیق ضیابری

Email: r.sedigh@iau-shahrood.ac.ir

زیست‌محیطی در ایران در رابطه با سطح تحصیلات افراد می‌پردازد و این خلئی است که تحقیق حاضر در صدد پر کردن آن است.

پیشینه پژوهش

از نظر توماشو^۴ (۱۹۹۵، به نقل از پومروی^۵، ۱۹۹۵: ۴۸)، که بر ارتباط بین هویت اکولوژیک و اعمال زیست‌محیطی تمرکز دارد، هویت اکولوژیک هر نوع روشی است که مردم با استفاده از آن ارتباط خود را با زمین، آن گونه که در شخصیت، ارزش‌ها، اقدامات و احساساتشان تجلی یافته، توجیه و تفسیر می‌کنند. در تحلیل نقش زبان و تأثیر آن بر محیط، استیب^۶ (۲۰۱۵) از هشت قالب ذهنی استفاده می‌کند که هویت، یکی از این قالب‌های ذهنی، مبنای تحلیل در پژوهش حاضر است. استیب (۲۰۱۴ و ۲۰۱۵) زبان‌شناسی زیست‌محیطی را به عنوان یک فرم از مطالعات تحلیل گفتمان انتقادی همراه با چارچوبی زیست‌محور پیشنهاد می‌کند. الکساندر^۷ و استیب (۲۰۱۴) زبان‌شناسی زیست‌محیطی را ترکیبی از تحلیل گفتمان اکولوژیک و تحلیل اکولوژیک گفتمان تعریف می‌کنند. این در حالی است که به باور چن^۸ (۲۰۱۶) روش نخست بر تحلیل گفتمان مسائل محیطی تمرکز دارد ولی روش دوم به مطالعه زبان‌ها به شیوه‌های اکولوژیک می‌پردازد. به عقیده استیب (۲۰۱۵: ۱۰۷) هویت‌ها به روش‌های خاصی مانند لباس پوشیدن، نوشتن، صحبت کردن و رفتار تظاهر می‌یابند. برخی از هویت‌ها، برای مثال مصرف بی‌رویه، باعث تشویق رفتارهایی می‌شوند که از لحاظ اکولوژیک، مخرب هستند. بنا به عقیده کلیتون^۹ و اوپوتاو^{۱۰} (۲۰۰۳: ۱۰۳) چون محیط زیست نسبت به اعمال ما با روش‌های هدفمند از لحاظ اجتماعی واکنش نشان نمی‌دهد، ما برای ارزیابی اعمالمان به دیگر عوامل اجتماعی وابسته هستیم.

به باور موزر^{۱۱} و دیلینگ^{۱۲} (۲۰۱۱)، به نقل از استیب، (۲۰۱۵: ۱۰۵) براساس مدل کمبود اطلاعات، کمبود نگرانی و

مقدمه

یکی از مهم‌ترین موضوعاتی که در زبان‌شناسی زیست‌محیطی در دهه اخیر بسیار مورد توجه جهانی قرار گرفته، نسبت هویت اکولوژیک انسان با رفتار وی با محیط زیست است. به عقیده استیب (۲۰۱۵: ۱۰۷) طبیعی است وقتی فرد بر مبنای هویتی از قبل شکل گرفته کاری انجام می‌دهد، ممکن است به پیامدهای آن کمتر توجه کند زیرا آن را بر هویت خود منطبق می‌داند. آنچه به ظاهر می‌توان گفت این است که امروزه رفتار ما با محیط زیست رفتاری مناسب، درخور و بر مبنای احترام نیست. شاید روزی این رفتار غیرمسئولانه گریبان ما را بگیرد و نارضایتی نسل آینده را نسبت به ما در پی داشته باشد. اما سؤالی که مطرح است این است که آیا انسان آگاهانه چنین رفتاری را با طبیعت در پیش گرفته است؟ آیا هویت زیست‌محیطی انسان مسئول این رفتار او با طبیعت نیست؟ پاسخ این پرسش‌ها و چندین پرسش دیگر از این دست، هرچه باشد یک راه حل دارد و آن هم افزایش آگاهی انسان نسبت به طبیعت در تمام ابعاد آن است. بدیهی است برای افزایش این آگاهی، نخست باید نسبت دقیق رفتارهای انسان را با طبیعت شناخت. مجموعه این رفتارها همان چیزی است که از آن به هویت زیست‌محیطی یاد می‌شود. مسأله اصلی این تحقیق، بررسی و تحلیل نظرات دانشجویان ایرانی درباره هویت‌های زیست‌محیطی از دیدگاه تحلیل گفتمان انتقادی است.

تحقیق حاضر دو پرسش اصلی دارد:

۱- نظر دانشجویان ترم اول کارشناسی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی درباره هویت‌های زیست‌محیطی چیست؟

۲- چه رابطه‌ای بین سطح تحصیلات شرکت‌کنندگان در پژوهش و هویت زیست‌محیطی آنها از دیدگاه تحلیل گفتمان انتقادی وجود دارد؟

برای پاسخ به این سؤالات و با تکیه بر نظریه داده‌بنیاد سازه‌گرایی چارمز (۲۰۰۸)، از نظریه بوتکین^۱ و کلر^۲ (۲۰۱۱) و تحلیل گفتمان فرکلاف^۳ (۱۳۹۵) استفاده شد. تحقیق حاضر احتمالاً یکی از نخستین تحقیقاتی است که با استفاده از این دو نظریه و روش تحلیل به بررسی و تحلیل هویت

4. Thomashow
5. Poemeroy
6. Stibbe
7. Alexander
8. Chen
9. Clayton
10. Opotow
11. Mozer
12. Dilling

1. Botkin
2. Keller
3. Fairclough

کارشناسی زبان انگلیسی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی را به شیوه ترکیبی بررسی و تحلیل نماید.

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، در این تحقیق از مدل تحلیل گفتمان فرکلاف (۱۳۹۵: ۱۶۴-۲۴۶) استفاده شده است. شیوه تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف، دارای سه مرحله توصیف، تفسیر و تبیین است. فرکلاف در مرحله توصیف (۱۳۹۵: ۱۷۰-۱۷۲) چند پرسش اصلی درباره ارزش تجربی، ارزش رابطه‌ای و ارزش بیانی کلمات و ویژگی‌های دستوری بیان می‌کند.

به نظر فرکلاف (۱۳۹۵: ۲۱۵-۲۱۹) مرحله تفسیر ترکیبی از محتویات خود متن و ذهنیت مفسر است. منظور از ذهنیت مفسر همان دانش زمینه‌ای است که مفسر در تفسیر متن به کار می‌گیرد. فرکلاف به شش قلمرو عمده تفسیر اشاره می‌کند که چهار قلمرو آن مربوط به چهار سطح تفسیر متن است و دو قلمرو دیگر به تفسیر بافت متن مربوط می‌شود.

هدف از مرحله تبیین توصیف گفتمان به عنوان بخشی از یک فرایند اجتماعی است؛ تبیین گفتمان را به عنوان کنش اجتماعی توصیف می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه ساختارهای اجتماعی گفتمان را تعیین کرده و گفتمان‌ها چه تأثیرات بازتولیدی بر ساختار دارند (فرکلاف، ۱۳۹۵: ۲۴۵-۲۴۶).

جدول ۱. خلاصه مراحل سه‌گانه مدل فرکلاف

مرحله اول: توصیف	۱- ارزش تجربی کلمات ۲- ارزش رابطه‌ای کلمات ۳- ارزش بیانی کلمات ۴- ارزش تجربی (ویژگی‌های دستوری) ۵- ارزش رابطه‌ای (ویژگی‌های دستوری) ۶- ارزش بیانی (ویژگی‌های دستوری)
مرحله دوم: تفسیر	ترکیب محتویات متن + ذهنیت مفسر (دانش زمینه‌ای)
مرحله سوم: تبیین	توصیف به عنوان بخشی از یک فرایند اجتماعی

چارچوب نظری دیگر مورد بحث در این تحقیق نظریه ارزش‌گذاری محیط زیست بوتکین و کلر (۲۰۱۱) است. به نظر بوتکین و کلر (۲۰۱۱: ۱۵-۱۷) می‌توان در یک رویکرد جامع، عوامل ارزش‌گذاری محیط زیست را در چهار نوع نگرش تعریف کرد:

۱- نگرش منفعت‌طلبانه که در آن علاقه فردی به تأمین

اراده عمومی نسبت به مسائل زیست‌محیطی، ناشی از کمبود آگاهی از این مسائل است. در واقع، برخوردار نبودن از هویت زیست‌محیطی مناسب را می‌توان ریشه ناآگاهی در مسائل زیست‌محیطی در نظر گرفت.

کلپتون و اوپوتاو (۲۰۰۳: ۱۰) هویت زیست‌محیطی را دست‌کم بخشی از هویت اجتماعی فرد می‌دانند و بر این باورند که حداقل بخش‌هایی از هویت اکولوژیک از تجارب مستقیم فرد از طبیعت ناشی می‌شود. لئوپولد^۱ (۱۹۷۹: ۲۰۴) نگاهی آسیب‌شناسانه نسبت به رابطه انسان و محیط زیست دارد و دلیل استفاده نادرست از طبیعت را نگاه ابزاری انسان به آن می‌داند.

در ایران زبان‌شناسی زیست‌محیطی و مسائل مربوط به آن هنوز در مراحل ابتدایی خود گام بر می‌دارد. تعداد پژوهش‌های تخصصی در حوزه زبان‌شناسی زیست‌محیطی بسیار اندک است. گروهی از مترجمان به سرپرستی آقاگل‌زاده کتابی را با نام *زبان‌شناسی زیست‌محیطی* (استیب، ۱۳۹۵) منتشر کرده‌اند که نخستین کتاب تخصصی در این زمینه است.

نصر (۱۳۷۹) به این موضوع می‌پردازد که فقط برخی رویدادهای جنجالی و بحث برانگیز که طبیعت را تخریب می‌کنند، مانند نشت نفت یا آتش‌سوزی‌های ویرانگر جنگل‌ها، توانسته توجه انسان امروزی را، آن هم فقط تا حدی به بحران‌های زیست‌محیطی جلب کند. عموزاده مهدیرچی (۱۳۸۳: ۱) در مقاله‌ای ضمن اشاره به نقش کلیدی زبان در نشان دادن واقعیت، واژه «تولید» را ذکر و اشاره می‌کند که این واژه هر چند در ظاهر احساس خوبی به انسان منتقل می‌کند، اما در واقعیت تخریب طبیعت را به همراه دارد. شاه‌ناصری (۱۳۸۸) در مقاله‌ای به بررسی رابطه بین گفتمان علمی و محیط زیست می‌پردازد.

چارچوب نظری

بر اساس این تعاریف و دیدگاه‌ها از هویت اکولوژیک، این تحقیق بر آن است که با رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف (۱۳۹۵) و تلفیق آن با نظریه بوتکین^۲ و کلر^۳ (۲۰۱۱) و نیز با بهره‌گیری از نظریه داده‌بنیاد سازه‌گرایی چارمز (۲۰۰۸)، نظرات رایج بین دانشجویان ترم اول

1. Leopold
2. Bootkin
3. Keller

نمونه‌گیری نظری بوده که در تحقیق داده‌بنیاد از آن استفاده می‌شود. چون رشته پژوهشگران زبان انگلیسی است به همین دلیل از دانشجویان زبان انگلیسی که دسترسی بیشتری به آنها داشته‌اند، استفاده شده است.

سن دانشجویان کارشناسی ۱۹ سال و سن دانشجویان تحصیلات تکمیلی بین ۲۳ تا ۳۹ سال بود. مصاحبه‌ها در محل تحصیل آنها یعنی دانشگاه حکیم سبزواری صورت گرفت و هر مصاحبه حدود ۴۰ دقیقه تا یک ساعت طول کشید. برای ضبط صدای دانشجویان از یک دستگاه تلفن همراه استفاده شد.

برای جمع‌آوری داده‌های کیفی تحقیق از مصاحبه نیمه‌ساختاری و نرم افزار مکس کیودا نسخه ۱۲ استفاده شد. این نرم افزار برای تحلیل داده‌های کیفی استفاده می‌شود (میلز و دیگران، ۲۰۱۰) و بر پایه‌ی سیستم کدگذاری بنا شده که برای تحقیق داده‌بنیاد مناسب است.

چنان که گفته شد، در این پژوهش از روش تحقیق کیفی استفاده شده است. تحقیق کیفی انواع مختلفی دارد. در این مطالعه از یکی از دسته‌بندی‌های مهم آن یعنی نظریه داده‌بنیاد سازه‌گرای چارمز (۲۰۰۸) استفاده شده است.

تحقیق حاضر با مصاحبه‌هایی با سوالات ساده شروع شد و سپس سوال‌های اصلی مطرح شد. این سوالات، برگرفته از پرسشنامه هویت زیست‌محیطی کلیتون و اوپوتو (۲۰۰۳) است.

تحلیل داده‌ها

پس از گردآوری داده‌ها تحلیل آنها بر اساس سه سطح کدگذاری روش داده‌بنیاد انجام شد. ابتدا در کدگذاری باز داده‌ها به‌طور تحلیلی به بخش‌های کوچک‌تر تقسیم شدند و به هر کدام یک مقوله مفهومی اختصاص یافت. کدهای اولیه ۱۸۷ عدد بودند. در مرحله دوم، یعنی کدگذاری محوری، رابطه بین کدها تشخیص داده شد و کدها زیر مفاهیم اصلی قرار گرفت. در این مطالعه ۱۸ زیرکد به دست آمد. در مرحله سوم، یعنی کدگذاری انتخابی، کدهای اصلی تحقیق استخراج شد. کدهای به‌دست‌آمده در مرحله محوری تحت شش عنوان مهم یعنی «اهمیت محیط زیست، طبیعت‌گردی، خاطراتی از طبیعت، رفتار مسئولانه، سواد زیست‌محیطی و دغدغه محیط زیست» تقسیم‌بندی شدند. بر این اساس، مدل هویت زیست‌محیطی بر پایه نظریه داده‌بنیاد سازه‌گرای چارمز (۲۰۰۸) پیشنهاد شد (جدول (۲)).

معاش زندگی و منافع اقتصادی در طبیعت مد نظر است. ۲- **نگرش بوم‌شناختی** که مبتنی بر دلبستگی و احترام به کارکردهای حیات‌بخش زیست‌بوم است.

۳- **نگرش بوم‌گرایی** که مجموعه‌ای از اصول و آرمان‌های اخلاقی را در برمی‌گیرد.

۴- **نگرش اخلاقی** که بر مسئولیت اخلاقی درباره حفظ و بهره‌برداری از منابع طبیعی تأکید دارد.

این نحوه ارزش‌گذاری محیط زیست با اصول مدل هویت زیستی ارائه‌شده در این تحقیق، که بر نظریه داده‌بنیاد سازه‌گرای چارمز (۲۰۰۸) استوار است، همخوانی و مطابقت دارد. این رابطه در جدول (۳) نشان داده شده است. بنابراین، یکی دیگر از مبانی نظری این تحقیق نظریه داده‌بنیاد است. به گفته کوربن^۱ و اشتراوس^۲ (۱۹۹۰: ۶) در روش داده‌بنیاد، پژوهشگر تحقیق خود را با یک نظریه از پیش معین‌شده در ذهن شروع نمی‌کند، بلکه در یک حوزه خاص مطالعه را شروع می‌کند و اجازه می‌دهد که نظریه از دل داده‌ها پدیدار گردد. هرچند بنیادی کردن مفاهیم در داده‌ها مهم‌ترین ویژگی این روش به شمار می‌آید، اما خلاقیت پژوهشگر نیز یک جزء اساسی است.

چارمز^۳ (۲۰۰۸) دو نوع دیدگاه نظریه داده‌بنیاد را معرفی می‌کند؛ یکی دیدگاه عین‌گرایانه^۴ کوربن و اشتراوس (۱۹۹۰) و گلاسر^۵ و اشتراوس (۱۹۶۷) که با تأکید بر عمومیت و عینی‌بودن، نقش پژوهشگر را در مراحل مختلف تحقیق نادیده می‌گیرد، و دیگری نظریه داده‌بنیاد سازه‌گرای چارمز (۲۰۰۸) با معرفت‌شناسی نسبی‌گرایی که در آن پژوهشگر نه می‌تواند خود و تجربیاتش را از تحقیق جدا کند و نه می‌تواند نسبت به آن عینی‌گرا باشد، در عوض، محقق دائماً تفسیرهای ذهنی و درونی نسبت به داده‌ها دارد.

روش‌شناسی

برای انجام این تحقیق کیفی، ۱۰ دانشجوی ترم اول رشته زبان و ادبیات انگلیسی (۲ پسر و ۸ دختر) و ۱۰ دانشجوی تحصیلات تکمیلی رشته آموزش زبان انگلیسی و زبان و ادبیات انگلیسی (۲ پسر و ۸ دختر) دانشگاه حکیم سبزواری در مصاحبه شرکت کردند. انتخاب این افراد بر اساس

1. Corbin
2. Strauss
3. Charmaz
4. objective Perspect
5. Glaser

جدول ۲. مدل هویت زیست‌محیطی بر پایه نظریه داده‌بنیاد سازه‌گرایی چارمز (۲۰۰۸)

نظریه بوتکین و کلر	سازه‌های هویت زیست‌محیطی	تحلیل گفتمان فر کلاف
هویت زیست‌محیطی	اهمیت محیط زیست	ابزاری برای پیشرفت انسان نگهداری برای نسل آینده هزینه برای حفظ طبیعت
	طبیعت‌گردی	احساس آرامش انرژی مثبت نزدیک بودن به طبیعت زندگی روستایی
	خاطراتی از طبیعت	پاکسازی محیط جمع آوری زباله گردش دسته‌جمعی
	دغدغه محیط زیست	انقراض حیوانات آلودگی هوا و آب جنگل‌زدایی سوخت‌های تجدیدناپذیر
	سواد زیست‌محیطی	آموزش نحوه مصرف
	رفتار مسئولانه	مسئولیت فرد سازمان‌های مسئول
	رفتار مسئولانه	مسئولیت فرد سازمان‌های مسئول

نظریه بوتکین و کلر	سازه‌های هویت زیست‌محیطی	تحلیل گفتمان فر کلاف
۳- نگرش بوم‌گرایی	خاطرات محیط زیست	پاکسازی محیط جمع آوری زباله گردش دسته‌جمعی
	دغدغه محیط زیست	انقراض حیوانات آلودگی هوا و آب جنگل‌زدایی سوخت‌های تجدیدناپذیر
	سواد زیست‌محیطی	آموزش نحوه مصرف
۴- نگرش اخلاقی	رفتار مسئولانه	مسئولیت فرد سازمان‌های مسئول
	مسئولیت فرد	مسئولیت فرد سازمان‌های مسئول

در ادامه ارزش‌گذاری محیط زیست بر پایه نظریه بوتکین و کلر (۲۰۱۱) و تحلیل گفتمان انتقادی فر کلاف (۱۳۹۵) مورد بحث قرار می‌گیرد و نظر دانشجویان کارشناسی و تحصیلات تکمیلی به تفکیک نگرش‌ها، سازه‌های هویت زیست‌محیطی و سطوح تحلیل گفتمان ارائه می‌شود. به دلیل محدودیت فضا در هر مورد فقط یک یا دو مثال ذکر می‌شود.

نگرش منفعت‌طلبانه (اهمیت محیط زیست) تحلیل براساس نظریه بوتکین و کلر

اهمیت محیط‌زیست خود به سه زیرمجموعه تقسیم می‌شود:

الف) ابزاری برای پیشرفت انسان

۱) «اگر از دیدگاه مادی‌گرایانه نگاه کنیم طبیعت ابزاری است برای پیشرفت اما اگر از نگاه اخلاقی نگاه کنیم هر موجود زنده‌ای که در طبیعت وجود دارد به طور کلی محیط زیست را به وجود آورده است.» (کارشناسی)

ب) نگهداری برای نسل آینده

۲) «این طبیعت از گذشته‌ها به دست ما امانت گذاشته شده و باید در حفظ و نگهداری آن دقت کنیم و اگر آسیبی به آن بزنیم درواقع به خودمان آسیب زده‌ایم.» (تکمیلی)

پ) هزینه برای حفظ طبیعت

اکثر دانشجویان بر این عقیده‌اند که به دلیل مشکلات مالی، هزینه مالی چندانی نمی‌توانند برای حفظ محیط زیست صرف

سپس برای تحلیل داده‌ها از نظریه بوتکین و کلر (۲۰۱۱) به دلیل جامع بودن و انطباق آن با اهداف تحقیق و تلفیق آن با نظریه تحلیل گفتمان انتقادی فر کلاف (۱۳۹۵) استفاده شد. مصاحبه‌های به دست آمده در این تحقیق بر اساس سه مرحله تحلیل گفتمان انتقادی فر کلاف که توضیحات آن پیش‌تر آمد، مورد تحلیل قرار گرفت. مدل ترکیبی حاصل از این سه پایگاه نظری، که مبنای تحلیل قرار گرفته است، در جدول (۳) مشاهده می‌شود.

جدول ۳. نظریه انتقادی ارزش‌گذاری محیط زیست بر پایه نظریه بوتکین و کلر (۲۰۱۱) و نظریه تحلیل گفتمان انتقادی فر کلاف (۱۳۹۵)

نظریه بوتکین و کلر	سازه‌های هویت زیست‌محیطی	تحلیل گفتمان فر کلاف
۱- نگرش منفعت‌طلبانه	اهمیت محیط زیست	مرحله توصیف
	ابزاری برای پیشرفت انسان	مرحله تفسیر
۲- نگرش بوم‌شناختی	نگهداری برای نسل آینده	مرحله تبیین
	هزینه برای حفظ طبیعت	مرحله تبیین
۳- نگرش بوم‌شناختی	طبیعت‌گردی	مرحله توصیف
	احساس آرامش	مرحله تفسیر
	انرژی مثبت	مرحله تبیین
	نزدیک بودن به طبیعت	مرحله تبیین
۴- نگرش اخلاقی	مسئولیت فرد	مرحله تبیین
	سازمان‌های مسئول	مرحله تبیین

کنند ولی می‌توانند در عوض اقدامات دیگری انجام دهند.

تحلیل براساس تحلیل گفتمان فر کلاف

الف) مرحله توصیف

۱- ارزش تجربی کلمات

۱-۱ عبارت‌بندی مخالفت‌جویانه:

۳) «وجدان ما نباید اجازه بدهد که به محیط اطراف ضرر و آسیب برسانیم و یا این که حق زندگی را از موجودات زنده محیط زیست بگیریم.» (کارشناسی)

۱-۲ روابط معنایی: می‌توان به ترکیبات خشک و تر (کارشناسی)، وسایل نقلیه عمومی مانند مترو، آسیب رساندن و حفاظت کردن (تکمیلی) اشاره کرد.

۲- ارزش رابطه‌ای کلمات

۱-۲ حسن تعبیر: موردی دیده نشد.

۲-۲ گفتمان رسمی:

۴) «اگر به پیک نیک یا طبیعت می‌رویم سعی می‌کنم گوشزد کنم که از ظروف پلاستیکی استفاده شود.» (کارشناسی)

۲-۳ گفتمان محاوره‌ای:

۵) «اگر که حالا وضع مالیمون بهتر بود خودم سعی داشتم ماشینی خریداری بشه که از آلودگی محیط زیست کمتر کنه و آلاینده‌های کمتری داشته.» (کارشناسی)

۶) «درکل خودم دوست دارم کمک کنم. هزینه خاصی که نکردم تا حالا به صورت مادی اما کمک غیرمادی مثلاً کارای داوطلبانه کردم.» (تکمیلی)

۳- ارزش بیانی کلمات

۳-۱ ارزش بیانی منفی: در گفتگوی دانشجویان کارشناسی در این زمینه موردی پیدا نشد ولی یک مورد در گفتگوی دانشجویان تحصیلات تکمیلی به چشم می‌خورد:

۷) «کمپین که خیلی تشکیل می‌شه ولی تا حد اجرا و فراگیر شدن برسه خیلی کم پیش میاد.» (تکمیلی)

۴- ویژگی‌های دستوری (ارزش تجربی)

۴-۱ فرایندها و شرکت‌کنندگان

۴-۱-۱ کنش (دو شرکت‌کننده):

۸) سعی می‌کنم مثلاً موقع خرید، پلاستیک یکبارمصرف، کم استفاده کنم و خریدها رو توی یه کیسه بزارم.» (تکمیلی)

۴-۱-۲ رخداد (یک شرکت‌کننده):

۹) «تا کنون هزینه شخصی نکردم.» (کارشناسی)

۱۰) «چند وقت پیش چند تا نهال کاشتیم.» (تکمیلی)

۴-۱-۳ توصیف (یک شرکت‌کننده):

۱۱) «پلاستیک، قابل بازیافت است و دیر تجزیه می‌شه. طبیعت برای من رفع استرس هست.» (تکمیلی)

۴-۱-۴ جملات مثبت و منفی: اکثر جملات به صورت مثبت بیان شد ولی جملات منفی نیز استفاده شده بود.

۴-۱-۵ جملات معلوم یا مجهول: تمام جملات به صورت معلوم به کار رفته است.

۵- ویژگی‌های دستوری (ارزش رابطه‌ای)

۵-۱ وجه‌ها:

۱۲) «ارگان‌های مربوط به محیط زیست باید این هزینه‌ها را متقبل شوند. من خودم به تنهایی نمی‌توانم هزینه گزافی بکنم.» (کارشناسی)

۵-۲ ضمائر ما و شما:

۱۳) «وجدان ما نباید اجازه بدهد که به محیط اطراف ضرر و آسیب برسانیم.» (کارشناسی)

۶- ویژگی‌های دستوری (ارزش بیانی)

۶-۱ زمان حال ساده مثبت و منفی:

۱۴) «در حیاط خانه‌مان باغچه کوچکی داریم که پدرم هزینه‌هایی برای آن می‌کند.» (کارشناسی)

۱۵) «وقتی خوراکی می‌خورم سعی می‌کنم زباله رو نگه دارم و وقتی سطل زباله در دسترس بود اون جا بندازم. اگر کسی را ببینم که این کار را نمی‌کند تذکر می‌دم.» (تکمیلی)

ب) مرحله تفسیر

ماجرای اصلی در رخداد ارتباطی انتخاب شده، تفاوت و تضاد گفتمان‌ها بر سر نگرش منفعت‌طلبانه است که بیان‌کننده اهمیت محیط زیست است. در این تحقیق دو بافت موقعیتی وجود دارد که دو شرکت‌کننده اصلی دارد: دانشجویان ترم اول زبان انگلیسی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی. در این مرحله، روابط و فاصله اجتماعی و دیگر مواردی که در موقعیت مورد نظر تعیین و تثبیت شده‌اند، مطرح می‌شود.

پ) مرحله تبیین

فرایندهای نهادی: در این نگرش یعنی نگرش منفعت‌طلبانه، که مطابقت زیادی با اهمیت زبان در مدل پیشنهادی تحقیق دارد، نهادهای زیادی مورد بحث قرار نگرفتند بلکه بیشتر اهمیت محیط زیست برای تک افراد

مورد بحث قرار گرفت.

فرایندهای اجتماعی: فرایندهای اجتماعی که در این نگرش مورد توجه قرار گرفت عبارتند از پاکسازی محیط، جداسازی زباله تر و خشک، شرکت در کمپین‌های مختلف برای جلوگیری از آلودگی محیط زیست و استفاده از وسایل نقلیه عمومی.

نگرش بوم‌شناختی (طبیعت‌گردی و خاطرات محیط زیست)

تحلیل براساس نظریه بونکین و کلر طبیعت‌گردی

طبیعت‌گردی شامل زیرمجموعه‌های زیر است:

الف) احساس آرامش و گرفتن انرژی مثبت

(۱۶) «وقتی می‌رم داخلش یه حس آرامش مبهم بهم دست می‌ده به همین دلیل وقت خودم رو زیاد تو طبیعت می‌گذرونم.» (کارشناسی)

(۱۷) «طبیعت برای من رفع استرس هست.» (تکمیلی)

ب) نزدیک بودن به طبیعت

(۱۸) «همیشه مثلاً من خودم دوست داشتم خونه مون یک منظره رو به پارک داشته باشه ولی از جایی که ویلایی هست فقط یه حیاط کوچولو داریم.» (کارشناسی)

(۱۹) «خصوصاً از بدو تولد پسرم خیلی تاکید داشتم که نزدیک پارک یا فضای سبزی باشیم که بشه استفاده کرد.» (تکمیلی)

ب) زندگی روستایی

(۲۰) «در زندگی شهری رفاه بیشتر، امکانات بیشتر و دسترسی آسان به همه چیز وجود دارد.» (کارشناسی)

(۲۱) «زندگی روستایی رو خیلی دوست دارم با این که تو شهر زندگی می‌کنم خیلی دلم می‌خواست تو روستا زندگی کنم ولی فرصتشو نداشتم.» (تکمیلی)

خاطراتی از طبیعت

خاطراتی که هر فرد از طبیعت دارد می‌تواند منعکس‌کننده هویت زیستی او باشد. نظر افراد شرکت‌کننده در این زمینه نیز استفاده از ظروف طبیعی به جای ظروف پلاستیکی و جمع‌آوری زباله حتی با یک کوله‌پشتی ساده و رفتن به کوه بود، هرچند عمل کردن به این موارد به گفته خودشان کار سختی است.

تحلیل براساس تحلیل گفتمان فرکلاف

الف) مرحله توصیف

۱- ارزش تجربی کلمات

۱-۱ عبارت‌بندی مخالفت‌جویانه:

(۲۲) «من خودم اصلاً زندگی شهری رو آن‌طور که هست دوستش ندارم.» (کارشناسی)

(۲۳) «من خودم علاقه زیادی به طبیعت و کوه دارم ولی نمی‌تونم توش زندگی کنم.» (تکمیلی)

۲-۱ عبارت‌بندی افراطی:

(۲۴) «معذرت می‌خوام که اینو می‌گم ولی اگه واقعا کسی رو بکشید و بندازید اون‌جا، کسی نمی‌فهمه یه مرده‌ای اونجاس چون پر از علف و خار و اینهاس. همه چی فرسوده بود و به درختا رسیدگی نشده بود.» (تکمیلی)

۳-۱ روابط معنایی:

(۲۵) «بی‌آلایش و دور از تجملات، رفاه و امکانات.» (کارشناسی)

۲- ارزش رابطه‌ای کلمات

۱-۲ حسن تعبیر:

(۲۶) «کلاً احساس نزدیکی با طبیعت دارم. زندگی روستایی پر از ماجراجویی است و آدم می‌تواند با حیوانات محلی آشنا شود.» (کارشناسی)

(۲۷) «با طبیعت روح آدم تازه می‌شه و یه چیز طبیعی که مثلاً آدم اگر حالش خوب نیست تو طبیعت حالش خوب بشه.» (تکمیلی)

۲-۲ گفتمان رسمی:

(۲۸) «ما معمولاً آخر هفته‌ها با خانواده به طبیعت می‌رویم. جایی که طبیعی و سرسبز باشد و رودخانه‌ای چشمه‌ای داشته باشد.» (کارشناسی)

۳-۲ گفتمان محاوره‌ای:

(۲۹) «خیلی دلم می‌خواست تو روستا زندگی کنم.» (کارشناسی)

(۳۰) «این که دور از شهر و آلودگی و همه‌همه داری زندگی می‌کنی و واقعاً همه چی طبیعی هستش خیلی لذت بخشه.» (تکمیلی)

۳- ارزش بیانی کلمات

۳-۱ ارزشیابی منفی: تنها یک مورد در هر گروه شرکت‌کننده، مشاهده شد.

(۳۱) «در خانه‌های آپارتمانی نگهداری گیاهان بسیار سخت است و آنقدر نمی‌شود فضای سبزی را ایجاد کرد.» (کارشناسی)

روابط اجتماعی افراد، حضور آنها در طبیعت، نحوه برخورد با محیط زیست و دیگر مواردی که در موقعیت مورد نظر تعیین و تثبیت شده اند، مطرح می‌شود.

در این‌جا نیز از زبان در قالب مصاحبه با شرکت‌کنندگان تحقیق برای بررسی طبیعت‌گردی و خاطرات آنها از محیط زیست و نیز مقایسه گفت‌وگو با این دو گروه استفاده شده است.

پ) مرحله تبیین

فرایندهای نهادی: در این نگرش، یعنی نگرش بوم‌شناختی که مطابقت زیادی با طبیعت‌گردی و خاطرات محیط زیستی در مدل پیشنهادی تحقیق دارد، نهادهای زیادی مورد بحث و گفتگو قرار نگرفتند بلکه افراد شرکت‌کننده در تحقیق دلایل خود را برای طبیعت‌گردی بیان کرده و برخی از خاطرات محیط‌زیستی خود را مورد بحث قرار دادند.

نگرش بوم‌گرایی (دغدغه محیط زیست و سواد زیست‌محیطی)

تحلیل براساس نظریه بوتکین و کلر

الف) دغدغه محیط زیست

دانشجویان شرکت‌کننده در این تحقیق دغدغه‌های گوناگونی داشتند، از جمله جلوگیری از انقراض حیوانات، جلوگیری از آلودگی هوا و آب، جلوگیری از جنگل‌زدایی و جلوگیری از به‌کارگیری سوخت‌ها و مواد تجزیه‌ناپذیر.

تحقیقاتی که در این زمینه انجام شده دغدغه نسبت به محیط زیست را به گونه‌های مختلفی مثل انهدام جنگل‌ها و مراتع (خوشیاری و مجدی، ۱۳۹۲؛ مهربانی و خدادادی، ۱۳۹۶)، برخورد‌های ابزارگونه با حیوانات (خانعلی‌پور و دیگران، ۱۳۹۵)، آلودگی هوا (باستان‌فرد، ۱۳۹۷؛ صادقی و سجودی، ۱۳۹۶) نشان می‌دهند.

جلوه زبانی این مسایل در ذهنیت شرکت‌کنندگان نیز قابل مشاهده است. تأکید آنها بر «مشکلات خیلی خیلی بزرگ، ناتوانی در نفس کشیدن در اثر آلودگی هوا، دغدغه بحران آب، ذهن به شدت درگیر در اثر تخریب زمین» و واژه‌هایی مانند «واقعاً کثیف و واقعاً خیلی افتضاح» بخش کوچکی از این مسائل را نشان می‌دهد.

ب) سواد زیست‌محیطی

سواد زیست‌محیطی دو موضوع مهم آموزش و نحوه مصرف

(۳۲) «متأسفانه این شهر زیاد جایی برای طبیعت‌گردی ندارد یا شهرداری به اون صورت بهش رسیدگی نکرده.» (تکمیلی)

۴- ویژگی‌های دستوری (ارزش تجربی)

۴-۱ فرایندها و شرکت‌کنندگان

۴-۱-۱ کنش (دو شرکت‌کننده):

(۳۳) «همیشه سعی می‌کردیم از ظروف پیک‌نیک‌ی جای ظروف یکبارمصرف استفاده کنیم.» (تکمیلی)

۴-۱-۲ رخدادهای (یک شرکت‌کننده):

(۳۴) «یکی از قشنگ‌ترین خاطراتم مال وقتی بود که برای پاکسازی رفته بودیم آستارا.» (تکمیلی)

۴-۱-۳ توصیف (یک شرکت‌کننده):

(۳۵) «رفت و آمد از روستا به شهر خیلی مشکل است. زندگی‌های روستایی خیلی بی‌آلایش و دور از تجملات است.» (کارشناسی)

۴-۱-۴ جملات مثبت و منفی: جملات به صورت مثبت بیان شد. ۴-۱-۵ جملات معلوم یا مجهول: تمام جملات به صورت معلوم بیان شده است.

۵- ویژگی‌های دستوری (ارزش رابطه‌ای)

۵-۱ وجه‌ها:

(۳۶) «روحیات بچه‌ها به‌گونه‌ای است که در محیط‌های بسته نمی‌توانند بچگی کنند و تفریح کنند. قطعاً باید پارکی چیزی باشد که بچه را ببریم و تخلیه انرژی کند.» (کارشناسی)

(۳۷) «من خودم متوجه هستم که طبیعت باید تمیز باشد.» (تکمیلی)

۵-۲ ضمائر ما و شما:

(۳۸) «تو خانواده ما هم طوری بوده که ما بابام چون تو روستا خودش متولد شده برای همین آخر هفته‌ها رو معمولاً اون‌جا می‌گذرانیم.» (کارشناسی)

۶- ویژگی‌های دستوری (ارزش بیانی)

۶-۱ زمان حال ساده مثبت و منفی:

(۳۹) «من خودم زندگی روستایی را به زندگی شهری ترجیح می‌دهم.» (کارشناسی)

ب) مرحله تفسیر

ماجرای اصلی در رخداد ارتباطی انتخاب شده، تفاوت و تضاد گفت‌وگوها بر سر نگرش بوم‌شناختی است که بیانگر طبیعت‌گردی و خاطرات محیط زیست است. در این مرحله،

- ۲-۲ گفتمان رسمی:
- ۴۸) «ذهن بیشتر درگیر این سیل اخیر است که یکی از اشتباهات شهرداری و مسئولین این بود که خانه‌ها را در معرض مسیل‌ها قرار دادند.» (کارشناسی)
- ۴۹) «در گذشته زیاد رعایت نمی‌کردم اما امروزه با مطالعاتی که می‌کنم خیلی آگاهی پیدا کرده‌ام.» (تکمیلی)
- ۳- ارزش بیانی کلمات
- ۳-۱ ارزشیابی منفی: بیشتر در سخنان دانشجویان تحصیلات تکمیلی مشاهده شد.
- ۵۰) «بیشتر منابع آبی که داریم داره از بین می‌ره، اونم به خاطر سدهایی که زدن داره تیخیر می‌شه.» (کارشناسی)
- ۵۱) «چرا بازم با این اوضاع بازم این‌همه اتومبیل تک‌سرنشین هست؟ برای این که هر کسی به فکر خودشه که زودتر و راحت‌تر برن سر کار.» (تکمیلی)
- ۴- ویژگی‌های دستوری (ارزش تجربی)
- ۴-۱ فرایندها و شرکت‌کنندگان
- ۴-۱-۱ کنش (دو شرکت‌کننده):
- ۵۲) «مردم بیشتر به اون توجه بکنند و کمتر وسایلی که باعث ضرر رساندن به محیط زیست می‌شه استفاده کنند.» (کارشناسی)
- ۴-۱-۲ رخداد (یک شرکت‌کننده):
- ۵۳) «بیشتر منابع آبی که داریم داره از بین می‌ره.» (کارشناسی)
- ۴-۱-۳ توصیف (یک شرکت‌کننده):
- ۵۴) «تفکیک زباله خیلی تأثیرگذار است.» (کارشناسی)
- ۵۵) «بحران آب هست که خیلی نگران‌کننده است چون با یک سال بارندگی خوب نمی‌شه.» (تکمیلی)
- ۴-۱-۴ جملات مثبت و منفی:
- ۵۶) «من فقط می‌دونم که نباید آشغال بریزم و محیط زیست هم که همش آشغال نیست... شامل آلودگی هوا می‌شه... شامل همه چی می‌شه.» (تکمیلی)
- ۴-۱-۵ جملات معلوم یا مجهول:
- ۵۷) «چه مواردی باعث کثیف شدن محیط زیست می‌شه و این که چه وسایلی به طبیعت آسیب می‌رسونه و چه چیزهایی قابل‌تجزیه هستند. از این‌گونه موارد هم در مدرسه هم دانشگاه و هم رسانه‌ها چه فضای مجازی چه تلویزیون، اینها همه آموزش داده شده.» (کارشناسی)
- ۵۸) «جنگل‌زدایی و ویلاسازی و اینها خیلی زیاد شده، شکار بی‌رویه حیوانات نادر، فعالیت کارخانه‌ها و استفاده نکردن

را در بر می‌گیرد. مطالعات گذشته نشان داده که آموزش و افزایش آگاهی و دانش در حیطه محیط زیست تأثیر زیادی روی رفتارهای محیط‌زیستی افراد، به ویژه کشاورزان، خواهد گذاشت و عنصر بسیار مهمی برای ایجاد رفتار مسئولانه با محیط زیست است (یعقوبی و نجف‌لو، ۱۳۹۵).

فقدان زبانی آموزشی در نظام آموزشی ایران برای آموزش محیط‌زیست و نحوه مصرف، فقدان زبان متناسب رسانه‌ای برای درک و تبیین خطرات موجود نسبت به محیط زیست و فقدان زبان فرهنگ‌سازی، نمونه‌های کاملاً مستقیمی است که در نظرات دانشجویان کارشناسی و تحصیلات تکمیلی این تحقیق قابل مشاهده است.

تحلیل براساس تحلیل گفتمان فر کلاف

الف) مرحله توصیف

- ۱- ارزش تجربی کلمات
- ۱-۱ عبارت بندی مخالفت جویانه:
- ۴۰) «خیلی از حیوانات بومی ایران داره منقرض می‌شه و آلودگی هوا که دیگه داره خارج از کنترل می‌شه.» (کارشناسی)
- ۴۱) «چیزی که خیلی نگرانم می‌کنه اینه که دو سوم جامعه ما اصلاً نمی‌دونن چه اتفاقی داره می‌افته.» (تکمیلی)
- ۲-۱ عبارت‌بندی افراطی:
- ۴۲) «وقتی می‌ریم شمال مخصوصاً واقعاً کثیفه، واقعاً جنگل‌ها واقعاً افتضاحه. مردم اصلاً هیچی رعایت نمی‌کنند.» (کارشناسی)
- ۴۳) «فکر می‌کنم کسی به محیط زیست اهمیت نمی‌ده و هر کس فقط زندگی خودش رو می‌بینه.» (تکمیلی)
- ۳-۱ روابط معنایی:
- ۴۴) «زباله تر و خشک، مواد بازیافتی و غیر بازیافتی، وسیله نقلیه شخصی و عمومی، رسانه: فضای مجازی، رادیو و تلویزیون.» (کارشناسی)
- ۴۵) «لامپ پرمصرف و کم‌مصرف.» (تکمیلی)
- ۲- ارزش رابطه‌ای کلمات
- ۱-۲ حسن تعبیر:
- ۴۶) «محیط زیست، محیطی است که باید در آن زندگی کنیم اول از همه باید از خودخواهی خودمون کم کنیم.» (کارشناسی)
- ۴۷) «به نظر من محیط زیست سالم و پاک یعنی انسان سالم و پاک.» (تکمیلی)

هستند. به دلیل این‌که یکی از موارد مورد بحث، سواد زیست‌محیطی است، نهادهایی که درگیر هستند عبارتند از رسانه‌های گوناگون مانند رادیو و تلویزیون، شبکه‌های مجازی، مدارس و دانشگاه‌ها، دولت و شهرداری.

فرایندهای اجتماعی: شرکت در کلاس‌های آموزشی محیط زیست، جمع‌آوری زباله به صورت اصولی، هزینه کردن برای حفظ محیط زیست، استفاده از وسایل برقی کم‌مصرف، جایگزین کردن مواد قابل بازیافت به جای مواد پلاستیکی، استفاده از وسایل نقلیه عمومی، تفکیک زباله.

نگرش اخلاقی (رفتار مسئولانه)

تحلیل براساس نظریه بوتکین و کلر

رفتار مسئولانه ممکن است از سوی افراد یا سازمان‌ها بروز کند.

الف) مسئولیت فرد

تمام افراد جامعه در حفظ محیط زیست مسئولیت دارند. نظرات شرکت‌کنندگان در این پژوهش در این باره، مبتنی بر «استفاده از ذغال‌های آماده به جای شکستن درختان و استفاده از وسایل نقلیه عمومی» (کارشناسی) و تأکید بر «احساس مسئولیت فردی» (تکمیلی) بود.

ب) سازمان‌های مسئول

نظرات شرکت‌کنندگان شامل «تأکید بر درخت‌کاری و ممانعت از قطع کردن درختان از سوی شهرداری، مسئولیت سازمان محیط زیست و بهداشت در کنترل زباله‌های کارخانه‌ها و بیمارستان‌ها» (کارشناسی) و «دخیل دانستن همه افراد در امر آموزش از جمله معلمان و استادان و همه سازمان‌ها، به ویژه آموزش و پرورش» (تکمیلی) بود.

تحلیل براساس تحلیل گفتمان فرکلاف

الف) مرحله توصیف

۱- ارزش تجربی کلمات

۱-۱ عبارت‌بندی مخالفت‌جویانه:

(۶۵) «وقتی به طبیعت می‌رویم برای آن‌که ظرف نشوریم از ظروف یکبارمصرف پلاستیکی استفاده می‌کنیم و آن را در طبیعت رها می‌کنیم و هیچ اهمیتی هم برایمان ندارد.» (کارشناسی)

(۶۶) «بعضی‌ها برایشون اهمیت نداره، آتیش روشن می‌کنن، زباله

از فیلتر هوا، ریختن زباله و فاضلاب در رودخانه‌ها و دریاها.» (تکمیلی)

۵- ویژگی‌های دستوری (ارزش رابطه‌ای)

۱-۵ وجه‌ها:

(۵۹) «به نظر من روی فرهنگ‌سازی خیلی باید کار شود و حتی باید جریمه‌های خیلی سنگین مانند کشورهای اروپایی برای افرادی که رعایت نمی‌کنند، گذاشته شود.» (کارشناسی)

(۶۰) «افراد باید خودشون متوجه بشن که تصمیماتشون روی محیط زیست و بقیه آدم‌ها تأثیر می‌ذاره و این محیط زیستی هستش که باید به نسل بعد هم منتقل بشه.» (تکمیلی)

۲-۵- ضمایر ما و شما:

(۶۱) «ما می‌تونیم به جای استفاده از وسایل نقلیه شخصی از وسایل نقلیه عمومی استفاده کنیم.» (کارشناسی)

(۶۲) «در این زمینه تو مدرسه چنین چیزهایی به ما آموزش داده نشده.» (تکمیلی)

۶- ویژگی‌های دستوری (ارزش بیانی)

۱-۶ زمان حال ساده مثبت و منفی:

(۶۳) «دغدغه‌ای که من برای طبیعت و محیط زیست دارم مردم بیشتر به اون توجه نکنند و کمتر وسایلی که باعث ضرر محیط زیست می‌شه استفاده کنند.» (کارشناسی)

(۶۴) «دو سوم جامعه ما اصلاً نمی‌دونن چه اتفاقی داره می‌افته. فکر می‌کنم کسی به محیط زیست اهمیت نمیده و هر کس فقط زندگی خودش رو می‌بینه.» (تکمیلی)

ب) مرحله تفسیر

ماجرای اصلی در رخداد ارتباطی انتخاب شده، تفاوت و تضاد گفتمان‌ها بر سر نگرش بوم‌گرایی است که بیانگر دغدغه محیط زیست و سواد زیست‌محیطی است. در این مرحله، دغدغه افراد شرکت‌کننده در رابطه با محیط زیست بررسی شد از جمله جلوگیری از جنگل‌زدایی، انقراض حیوانات، آسیب رساندن به محیط زیست، به‌کارگیری وسایل قابل بازیافت و غیره. همچنین مواردی در زمینه بالا بردن سطح آگاهی مردم از طریق آموزش‌های گوناگون مورد بحث قرار گرفت.

ب) مرحله تبیین

فرایندهای نهادی: در این نگرش نهادهای مختلفی درگیر

- می‌ریزن.» (تکمیلی)
۲-۱ عبارت‌بندی افراطی:
۶۷ «اگر بخواهیم همه چیز را نابود کنیم تا خودمان پیشرفت کنیم خیلی خودخواهانه است.» (کارشناسی)
۳-۱ روابط معنایی: سلامتی در مقابل آسیب، وسایل نقلیه عمومی در مقابل وسایل نقلیه شخصی. (کارشناسی)
۲- ارزش رابطه‌ای کلمات
۱-۲ حسن تعبیر:
۶۸ «تحویل زباله‌های قابل بازیافت به محل بازیافت و تفکیک زباله در خانه.» (کارشناسی)
۶۹ «شخصاً سعی می‌کنم هر چیزی که می‌دونم راجع به طبیعت رو حتما رعایت کنم.» (تکمیلی)
۲-۲ گفتمان رسمی:
۷۰ «شهرداری باید عوارض و مالیاتی که از مردم می‌گیرد در راه درست استفاده کند.» (کارشناسی)
۷۱ «من خودم به دلیل حساسیتی که دارم به شهرهای بزرگ نمی‌توانم بروم.» (تکمیلی)
۳-۲ گفتمان محاوره‌ای:
۷۲ «رها کردن سیگار روی چمن به چمن آسیب می‌زنه و هوا رو آلوده می‌کنه.» (کارشناسی)
۷۳ «چون من دارم تو محیط زیست زندگی می‌کنم باید همون قدر هم مراقبش باشم وگرنه من یه آدم ناسپاسی هستم.» (تکمیلی)
۳- ارزش بیانی کلمات
۱-۳ ارزشیابی منفی:
۷۴ «متأسفانه اکثر مردم نسبت به محیط زیست بی‌توجه هستند. برای راه حل آن هم اگر فرهنگ‌سازی‌های رسانه‌ای جوابگو نباشد، به نظر من باید جریمه‌های شخصی گذاشته شود.» (کارشناسی)
۷۵ «نمی‌تونیم انتظار داشته باشیم فلان سازمان این کارو انجام بده. تا وقتی خود مردم انجام ندن سازمان‌ها هم نمی‌تونن کاری انجام بدن.» (تکمیلی)
۴- ویژگی‌های دستوری (ارزش تجربی)
۱-۴ فرایندها و شرکت‌کنندگان
۱-۴-۱ کنش (دو شرکت‌کننده):
۷۶ «بعضی براشون اهمیت نداره، رو درخت یادگاری می‌نویسن.» (تکمیلی)
۲-۴-۲ رخداد (یک شرکت‌کننده):
۷۷ «اصلی‌ترین سازمان شهرداری است که کارهای زیادی مثل درخت کاری و جلوگیری از قطع درختان می‌تواند انجام دهد.» (کارشناسی)
۴-۱-۳ توصیف (یک شرکت‌کننده):
۷۸ «اگر تمام خانواده‌ها این کار را انجام دهند خیلی مؤثر است. شهرداری به مردم نزدیک‌تر است.» (کارشناسی)
۴-۱-۴ جملات مثبت و منفی:
۷۹ «متأسفانه در ایران بازیافت‌های بزرگی انجام نمی‌شود.» (کارشناسی)
۸۰ «من سعی می‌کنم اصلاً آشغال نریزم. آب رو هدر ندم، زباله نریزم. مردم آگاهی ندارند.» (تکمیلی)
۴-۱-۵ جملات معلوم یا مجهول: تمام جملات به صورت معلوم بیان شده است.
۵- ویژگی‌های دستوری (ارزش رابطه‌ای)
۱-۵ وجه‌ها:
۸۱ «به نظر من هرکسی باید خودشو مسئول بدونه. من خودم رو مسئول می‌دونم. حفظ محیط به یه ارگان خاصی مربوط نیست. به نظرم باید همه ارگان‌ها تلاش بکنن.» (کارشناسی)
۸۲ «هر فردی باید خودش رو مسئول بدونه. طبیعت که مال فرد خاصی نیست یا سازمان خاصی. همه باید خودشون رو مسئول بدونن و روی زندگی همه ما تأثیر می‌ذاره.» (تکمیلی)
۵-۲ ضمایر ما و شما:
۸۳ «مسئلاً همه ما در برابر محیط زیست وظیفه داریم و نباید این موضوع پشت گوش انداخته شود چون سلامتی خودمان و محیط مطرح هست.» (کارشناسی)
۶- ویژگی‌های دستوری (ارزش بیانی)
۱-۶ زمان حال ساده مثبت و منفی:
۸۴ «سعی می‌کنیم اگر به کوه‌نوردی یا جای دیگری می‌رویم با دوستان زباله‌هایی که قابل بازیافت هستند به محل بازیافت تحویل دهیم و خودمون هم سعی می‌کنیم تا حدی تفکیک زباله را در خانه رعایت کنیم.» (کارشناسی)
۸۵ «طبیعت که مال فرد خاصی نیست یا سازمان خاصی همه باید خودشون رو مسئول بدونن و روی زندگی همه ما تأثیر می‌ذاره.» (تکمیلی)

ب) مرحله تفسیر

ماجرای اصلی در رخداد ارتباطی انتخاب شده، تفاوت و تضاد

دوم، برای تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف (۱۳۹۵) یک چهارچوب نظری ارزش‌گذاری محیط زیست یعنی نظریه بوتکین و کلر (۲۰۱۱) انتخاب شد که در آن چهار عامل ارزش‌گذاری محیط زیست در قالب چهار نوع نگرش مورد بررسی قرار گرفت و تلفیقی بین نظریه انتقادی ارزش‌گذاری محیط زیست و مدل هویت زیست‌محیطی ارائه شد.

سوم، با به‌کارگیری عوامل ارزش‌گذاری محیط زیست بوتکین و کلر و تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف، اظهارات دو گروه شرکت‌کننده در تحقیق درباره هویت زیست‌محیطی بررسی و مقایسه زبانی شد. بررسی‌ها نشان‌دهنده شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود میان زبان این دو گروه بود. یکی از شباهت‌ها در به‌کارگیری جملات معلوم به جای جملات مجهول بود. همچنین ارزش‌های بیانی ویژگی‌های دستوری که به زمان حال ساده بیان می‌شود در تمام این چهار نگرش در سخنان هر دو گروه شرکت‌کننده مشاهده شد. افزون بر این، حسن تعبیر که یکی از ارزش‌های رابطه‌ای کلمات به شمار می‌رود در هر دو گروه به طور یکسان به کار گرفته شده است.

از سوی دیگر، تفاوت‌هایی نیز بین هر دو گروه وجود دارد. برای مثال ارزشیابی منفی که به عقیده فرکلاف جزء ارزش‌های بیانی کلمات محسوب می‌شود در سخنان دانشجویان تحصیلات تکمیلی بیشتر از دانشجویان کارشناسی به چشم می‌خورد. همچنین دانشجویان تحصیلات تکمیلی نسبت به دانشجویان کارشناسی، بیشتر از ترکیب‌بندی افراطی که یک نوع ارزش تجربی کلمات محسوب می‌شود در نگرش منفعت‌طلبانه و بوم‌گرایی استفاده کردند.

نتایج این تحقیق می‌تواند مورد استفاده سازمان‌های ذربط که به نحوی با محیط زیست در ارتباط هستند و یا در قبال آن احساس مسئولیت می‌کنند، قرار گیرد. سازمان‌های مربوط از جمله اداره آب و فاضلاب، سازمان محیط زیست، سازمان منابع طبیعی، سازمان جنگل‌داری، وزارت نیرو، سازمان گردشگری و صنایع دستی نیز می‌توانند در برنامه‌های خود برای مخاطبان عام و همچنین برای کارشناسانی که در این زمینه، برنامه‌ریزی می‌کنند، از نتایج این پژوهش در جهت حفاظت هر چه بیشتر و موثرتر از محیط زیست بهره‌برداری کنند. شاید نتایج این تحقیق بتواند اهمیت زبان را برای این سازمان‌ها برجسته کند و این پیام را به همراه داشته باشد که زبان نیز می‌تواند به حفاظت از محیط زیست کمک زیادی بکند. منظور این است که در کنار

گفتمان‌ها بر سر نگرش اخلاقی است، که بیانگر رفتار مسئولانه است. این رفتار ممکن است از سوی تک‌تک افراد جامعه باشد یا از سوی سازمان‌های مختلفی که هر یک به نحوی درگیر حفظ محیط زیست هستند.

در این مرحله، مسئولیت هر یک از افراد جامعه در قبال حفظ محیط زیست مورد بحث قرار گرفت، از جمله تفکیک زباله و تحویل زباله‌های قابل بازیافت به سازمان‌های مسئول، استفاده از ذغال‌های آماده به جای شکستن شاخه‌های درختان، استفاده از وسایل نقلیه عمومی، سیگار نکشیدن در مکان‌های عمومی و غیره. علاوه بر مسئولیت هر یک از افراد جامعه، سازمان‌های زیادی نیز در این امر مهم مسئول هستند.

پ) مرحله تبیین

فرایندهای نهادی: همان‌طور که قبلاً اشاره شد، چون در این بخش تأکید روی مسئولیت است، علاوه بر مسئولیت تک‌تک افراد جامعه، نهادهای اجتماعی زیادی نیز مسئول این امر مهم هستند، مانند شهرداری، سازمان محیط زیست، وزارت بهداشت، مدراس، دانشگاه‌ها.

فرایندهای اجتماعی: تفکیک زباله، دفع صحیح زباله‌های کارخانه‌ها و بیمارستان‌ها، استفاده کمتر از مواد نایلونی که قابل تجزیه نیستند، جلوگیری از قطع درختان، فرهنگ‌سازی توسط رسانه‌ها.

بحث و نتیجه‌گیری

به طور خلاصه می‌توان گفت این مطالعه سه دستاورد دارد: ارائه یک مدل هویت زیستی، تلفیق نظریه انتقادی ارزش‌گذاری محیط زیست با مدل زیست‌محیطی هویت، و توصیف، تفسیر و تبیین گفتمان دو گروه شرکت‌کننده در پژوهش. نخست با به‌کارگیری روش داده‌بنیاد سازه‌گرایی چارمز (۲۰۰۸) یک مدل هویت زیستی ارائه گردید. در این مدل شش عنوان اصلی شامل اهمیت محیط زیست، طبیعت‌گردی، خاطراتی از طبیعت، رفتار مسئولانه، سواد زیست‌محیطی، دغدغه محیط زیست مطرح شد که این شش مقوله، منعکس‌کننده مقوله اصلی تحقیق یعنی هویت زیست‌محیطی هستند. هر یک از این شش مقوله دارای زیرمجموعه‌هایی هستند که به آنها پرداخته شد. در حقیقت، تمام این موارد بیان‌کننده سازه‌های هویت زیست‌محیطی هستند که با تحقیقات پیشین مطابقت دارد.

پژوهشگران در مراکز پژوهشی مرتبط با محیط زیست می‌توانند هر یک از سازه‌های هویت زیستی را بررسی کرده، درباره عوامل موثر بر آنها پژوهش نمایند و در بین جوامع مختلف، تحقیق میدانی انجام دهند. نتایج احتمالاً متفاوت در بین جمعیت‌های مختلف، جنبه‌های دیگری از هویت‌های زیست‌محیطی را نشان خواهد داد که می‌توانند به عنوان مواد اولیه در تدوین یک نقشه راه برای ارتقاء، ترمیم و بازسازی هویت‌های زیست‌محیطی در مقیاس کلان مورد استفاده قرار گیرند. ذکر این نکته، ضروری است که مدل هویت زیست‌محیطی ارائه شده در پژوهش، راه را برای دیگر پژوهش‌های زیست‌محیطی مشابه باز کرده است. سازمان آموزش و پرورش نیز می‌تواند با تکیه بر سازه‌های هویت زیستی، محتوای آموزشی در قالب کتاب، مجله، سی دی و غیره تهیه کند و آنها را در برنامه درسی کودکان و نوجوانان بگنجانند تا فرزندان این سرزمین از همان آغاز با اهمیت محیط زیست آشنا شوند و در جهت تقویت هویت زیستی خود کوشا باشند و آن را بخشی از هویت فردی و اجتماعی خود بدانند.

تمام پژوهش‌ها و اقدامات تخصصی و فنی این سازمان‌ها به منظور حفاظت از محیط زیست، زبان‌شناسی نیز می‌تواند کمک‌کننده باشد. نوع استفاده از زبان و گفتمان‌ها در آیین‌نامه‌ها، قوانین، بخشنامه‌ها، بولتن‌های داخلی و دستورالعمل‌ها می‌تواند در ذهن مخاطب اثر گذاشته، بعد از مدتی، درونی و بخشی از هویت فرد شود یا دست‌کم بر آن تأثیر بگذارد. افزون بر این، دربرخی از صحبت‌های شرکت‌کنندگان به وظایف بعضی سازمان‌ها اشاره شده است که نشان می‌دهد از نظر مردم کدام سازمان‌ها احتمالاً در انجام وظایف خود اهمال کرده یا می‌کنند.

از سازه‌های مدل هویت زیست‌محیطی پژوهش می‌توان از جنبه‌های گوناگون استفاده کرد. برای مثال درباره سواد زیست‌محیطی، نظر شرکت‌کنندگان این بود که نوعی «زبان فرهنگ‌سازی» و «زبان آموزشی مبتنی بر آموزش محیط زیست» در نظام آموزشی ایران وجود ندارد و نبود این دو خود به این معنی است که بخشی از فرهنگ‌سازی محیط‌زیستی مغفول مانده است و سازمان‌های ذیربط باید به این امر واقف شوند. همچنین

منابع

- استیب، آران (۱۳۹۵). *زبان‌شناسی زیست‌محیطی*. مترجم: گروه مترجمان، زیر نظر فردوس آقاگل‌زاده. تهران: نویسه.
- باستان فرد، متین. (۱۳۹۷). کنترل آلودگی هوا توسط پوسته‌های زیست‌مبنا (راهکاری برای کنترل آلودگی هوای شهر تهران). *ماهنامه باغ نظر*، دوره ۱۵، شماره ۶۵، ۲۵-۴۰.
- خانعلی پور، سکینه، حسین آقابابایی و اسماعیل انصاری (۱۳۹۵). حقوق حیوانات در سنجه جرم‌شناسی انتقادی گونه‌های حیوانی. *پژوهشنامه حقوق کیفری*، دوره ۷، شماره ۲، ۱۰۵-۱۲۹.
- خوشیاری حاجی‌بابا، رزاق و علی مجدی (۱۳۹۲). حمایت از حیوانات در قوانین ایران و اسناد بین‌المللی. *فصلنامه حقوق پزشکی*، دوره ۷، شماره ۲۰، ۱۷۲-۱۹۲.
- شاه‌ناصری، شادی (۱۳۸۸). نقش زبان علم در تشدید بحران‌های محیطی از منظر زبان‌شناسی زیست‌محیطی. *مجله زبان و زبان‌شناسی*، شماره ۱۰، ۱-۲۶.
- صادقی، سید کمال و سکینه سجودی (۱۳۹۶). تأثیر انرژی‌های تجدیدپذیر بر رشد اقتصادی و کیفیت محیط
- زیست در ایران. *فصلنامه پژوهش‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی انرژی*، دوره ۳، شماره ۶، ۱۷۱-۲۰۲.
- عموزاده مهدیرچی، محمد (۱۳۸۳). نقش زبان در نمود واقعیت‌ها. *نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز*، دوره ۱۹، شماره ۱۹۰، ۱-۲۱.
- فرکلاف، نورمن (۱۳۹۵). *تحلیل گفتمان انتقادی*. مترجم: فاطمه شایسته پیران و دیگران. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- مهربانی، وحید و فریده خدادادی (۱۳۹۶). آثار خارجی آموزش رسمی بر حفظ جنگل‌ها. *فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، دوره ۷، شماره ۲۵، ۱۷-۳۴.
- نصر، سید حسین. (۱۳۷۹). *انسان و طبیعت: بحران معنوی انسان متجدد*. مترجم: عبدالرحیم گواهی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- یعقوبی، جعفر و پریسا نجف‌لو (۱۳۹۵). واکاوی موانع رعایت رفتارهای محیط‌زیستی مناسب از سوی شهروندان (مورد مطالعه: شهرستان زنجان). *محیط زیست طبیعی، منابع طبیعی/ایران*، دوره ۶۹، شماره ۲، ۵۶۵-۵۷۹.

- Alexander, R. & Stibbe, A. (2014). From the analysis of ecological discourse to the ecological analysis of discourse. *Language Sciences*, 41, 104-110.
- Botkin, D. B., & Keller, E. A. (2011). *Environmental science, earth as a living planet*. USA: John Wiley & Sons, Inc.
- Charmaz, K. (2008). Constructivism and the grounded theory method. In: A. Holstein & J. F. Gubrium (Eds.). *Handbook of constructionist research*, (pp. 397-412). New York: The Guilford Press.
- Chen, S. (2016). Language and ecology: A content analysis of ecolinguistics as an emerging research field. *Ampersand*, 3, 108-116.
- Clayton, S., & Opatow, S. (2003). Introduction: Identity and the natural environment. In: S. Clayton, & S. Opatow (Eds). *Identity & natural environment* (pp. 1-24). Cambridge, MA: MIT Press.
- Corbin, J., & Strauss, A. (1990). Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative Sociology*, 13(1), 3-21.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. United Kingdom: Aldine de Gruyter.
- Leopold, A. (1979). *A sand county almanac & sketches here and there*. Oxford: Oxford University Press.
- Mills, A. J., G. Durepos, & Wiebe, E. (2010). *Encyclopedia of case study research*. Thousand Oaks, California: SAGE.
- Moser, S., & Dilling, L. (2011). Communicating climate change: Closing the science-action gap. In: J. S. Dryzek, R. B. Norgaard, & D. Schlosberg (Eds.), *Oxford handbook of climate change and society*, (pp. 161-174). Oxford: Oxford University Press.
- Pomeroy, C. (1995). [Review of Ecological identity: Becoming a reflective environmentalist by Mitchell Thomashow]. *Journal of Political Ecology*, 2(1), 5-19.
- Stibbe, A. (2014). An ecolinguistics approach to critical discourse studies. *Critical Discourse Studies*, 11(1), 117-128.
- Stibbe, A. (2015). *Ecolinguistics: Language, ecology and the stories we live by*. London. Routledge.
- Thomashow, M. (1995). *Ecological identity: Becoming a reflective environmentalist*. Cambridge, MA: MIT Press.